

Психодіагностика

Лекція 1. Психодіагностика як наука.

Тема 1. Психодіагностика як наука. Історія розвитку психодіагностики

Тема 2. Психометричні основи психодіагностики.

Тема 3. Психодіагностичний метод. Класифікація психодіагностичних методів

ЗАВДАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИКИ

- ❖ інтелектуальний та особистісний розвиток;
- ❖ виявлення причин дезадаптації
- ❖ діагностика порушень розвитку;
- ❖ вибір профілю освіти, профорієнтація;
- ❖ вирішення різноманітних проблем міжособистісної взаємодії (порушення соціально-психологічного клімату, конфліктні взаємини, тощо).

ЗАВДАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

- 1) ВИВЧЕННЯ ПРОЯВІВ ОКРЕМИХ СИМПТОМІВ ПСИХІЧНОГО СТАНУ ТА ОСОБИСТІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЗАГАЛОМ;
РІВНЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФУНКЦІЙ
З УРАХУВАННЯМ ВІКУ ТА ОСВІТИ;**
- 2) ОДЕРЖАННЯ ДАНИХ ПРО ДИНАМІКУ РОЗВИТКУ, ВПЛИВ НА НЬОГО ТЕХНОЛОГІЇ,
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ, МІКРОСОЦІАЛЬНОГО
ОТОЧЕННЯ;**
- 3) ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ І ЙОГО ТЕМПІВ;**
- 4) ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХІЧНИХ НОВОУТВОРЕНЬ ВІКУ ЯК ХАРАКТЕРИСТИК
ЯКОСТІ РОЗВИТКУ**

ВІДПОВІДНО ДО ЗАВДАНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОБИРАЮТЬ І СИСТЕМУ ДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДІВ МЕТОДИ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ, ОБИРАЮТЬ З ОГЛЯДУ НА:

- ❖ поставлені завдання;
- ❖ особливості прояву досліджуваних психічних властивостей;
- ❖ валідність методик;
- ❖ додаткову інформацію, мету, вік та умови дослідження;
- ❖ особливості контакту тощо.

ДОСЛІДЖЕННЯ У ПСИХОДІАГНОСТИЦІ ПІДПОРЯДКОВАНЕ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКИ – СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ ПОБУДОВИ І СПОСОБІВ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Ці методологічні принципи втілюють неекспериментальний, експериментальний і психодіагностичний дослідницькі методи.

До не експериментального методу належать різні види (методики) спостережень, бесіди та метод вивчення продуктів діяльності. Суть експериментального методу полягає у цілеспрямованому створенні умов, які забезпечують активний вияв досліджуваного фактора (змінної) і реєстрацію змін, а також можливість активного втручання експериментатора у ситуацію дослідження і діяльність досліджуваного. Цей метод детально вивчається в експериментальній психології.

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ МЕТОД – СПОСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ, ЩО ДАЄ ЗМОГУ ОТРИМУВАТИ ТОЧНІ КІЛЬКІСНІ І ЯКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОСЛІДЖУВАНИХ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПСИХІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ З ДОТРИМАННЯМ ОСНОВНИХ ВИМОГ РОЗРОБЛЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДИК - НОРМИ, НАДІЙНОСТІ ТА ВАЛІДНОСТІ.

Основною особливістю психодіагностичного методу є його вимірювальнодослідна спрямованість, завдяки якій кількісно (і якісно) кваліфікується досліджуване явище.

Психодіагностичний метод конкретизується в суб'єктивних, проєктивних, об'єктивних підходах, які охоплюють відомі методики. За суб'єктивного підходу діагностування здійснюється на основі відомостей, які досліджуваний повідомляє про себе, тобто самоопису (самооцінювання) особливостей особистості, стану, поведінки у певних ситуаціях. Діагностування проводять за допомогою численних особистісних опитувальників, опитувальників стану і настрою, думок, а також опитувальників-анкет тощо.

ПРОЕКТИВНИЙ ПІДХІД ПОЛЯГАЄ У ДІАГНОСТУВАННІ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ЗОВНІШНЬО НЕЙТРАЛЬНИМ, ЗНЕОСОБЛЕНИМ МАТЕРІАЛОМ, ЯКИЙ ЧЕРЕЗ НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ (СЛАБО СТРУКТУРОВАНІСТЬ) СТАЄ ОБ'ЄКТОМ ПРОЕКЦІЇ. ДО МЕТОДІВ ПРОЕКТИВНОГО ПІДХОДУ НАЛЕЖАТЬ КОНСТИТУТИВНІ, КОНСТРУКТИВНІ, ІНТЕРПРЕТАТИВНІ, КАТАРТИЧНІ, ЕКСПРЕСИВНІ, ІМПРЕСИВНІ, АДИТИВНІ МЕТОДИКИ.

Об'єктивний підхід передбачає, що діагностування здійснюється на основі успішності (результативності) і способу (особливостей) виконання діяльності. Він охоплює методи діагностики особистісних якостей (спрямовані на "вимірювання" інтелектуальних особливостей особистості); тести інтелекту (встановлюють рівень її інтелектуального розвитку); тести спеціальних здібностей (призначені для вимірювання рівня розвитку окремих складових інтелекту і психомоторних функцій, що забезпечують ефективність у вузьких сферах діяльності); тести досягнень (визначають ступінь володіння певними знаннями, вміннями і навичками).

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ МЕТОДІВ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ІСНУЄ ДЕКІЛЬКА ДОСТАТНЬО ОБҐРУНТОВАНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ ПСИХОДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДИК. ОДНІЄЮ З ОСНОВ ДЛЯ КЛАСИФІКАЦІЇ МЕТОДИК Є МІРА ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА СУБ'ЄКТИВНОСТІ ОТРИМАНИХ ДІАГНОСТИЧНИХ ДАНИХ. У ЦЬОМУ СЕНСІ РОЗРІЗНЯЮТЬ ОБ'ЄКТИВНІ І СУБ'ЄКТИВНІ МЕТОДИКИ.

Об'єктивні тести – це методики, які припускають правильну відповідь, тобто правильне виконання завдання. При використанні об'єктивних методик вплив психолога–діагноста на результат мінімальний.

Суб'єктивні тести – це методики, в яких результати значною мірою залежать від досвіду, кваліфікації, інтуїції діагноста. Існує ще одна класифікація методик, в якій за основу беруть міру задіяння діагноста та його вплив на результати обстеження, з одного боку, і предметну спрямованість – з іншого.

Формалізовані методики Засоби, якими користується сучасна психодіагностика К. М. Гуревич та О. М. Борисова за якістю розподіляють на дві групи методик:

високого рівня формалізації і малоформалізовані.

До формалізованих методик належать: • тести; • опитувальники; • проєктивні техніки; • психофізіологічні методики

Тести за формою можуть бути індивідуальними і груповими, усними і письмовими; бланковими, предметними, апаратними і комп'ютерними; вербальними і невербальними.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ТЕСТИ

Методика, при якій взаємодія експериментатора і піддослідного відбувається сам на сам.

Індивідуальне тестування має свої переваги: можливість спостерігати за піддослідним (його мімікою, іншими мимовільними реакціями); слухати і фіксувати непередбачені інструкцією висловлювання, що дає змогу оцінити ставлення до тестування, функціональний стан піддослідного тощо. Крім того, експериментатор, спираючись на рівень підготовленості піддослідного, може в ході експерименту замінити один тест на інший. Індивідуальна діагностика потрібна у роботі з дітьми раннього і дошкільного віку, для тестування осіб з соматичними або нервово-психічними порушеннями, людей з фізичними вадами. Потрібна вона і в тих випадках, коли потрібний тісний контакт експериментатора і піддослідного з метою оптимізації його діяльності. Для індивідуального тестування потрібно, зазвичай, багато часу, воно висуває високі вимоги до рівня кваліфікації експериментатора, менш економічне порівняно з груповим.

ГРУПОВІ ТЕСТИ

Методика яка дає можливість одночасно проводити випробування з великою групою людей (до кількох сотень осіб).

Переваги методики: масовість інструкції і процедура проведення досить прості й від експериментатора не вимагається високої кваліфікації дотримання єдності вимог проведення експерименту

обробка результатів носить об'єктивніший характер

результати багатьох групових тестів можуть оброблятися за допомогою технічних пристроїв □ відносна легкість і швидкість збирання даних

Недоліки методики: в експериментатора менше можливостей досягти взаєморозуміння з піддослідним, зацікавити його та залучити до співпраці. Будь-які випадкові стани піддослідних, такі, як хвороба, втома, хвилювання і тривожність, які можуть впливати на виконання завдання, важче виявити в груповому тестуванні, ніж в індивідуальному.

Тому в тих випадках, коли рішення, яке приймається за результатами тестування, важливе для піддослідного, бажано доповнити результат групового тестування або індивідуальною перевіркою сумнівних випадків, або інформацією, одержаною з інших джерел.

ОПИТУВАЛЬНИКИ

Це група психодіагностичних методик, у якій завдання представлені у вигляді питань і тверджень. Вони призначені для одержання даних зі слів обстежуваного. Опитувальники є одними з найрозповсюдженіших діагностичних інструментів. Вони поділяються на опитувальники особистісні та опитувальники-анкети. Особистісні опитувальники можна розглядати як стандартизовані самозвіти, які за формою бувають груповими й індивідуальними, найчастіше письмовими, бланковими або комп'ютерними.

ОПИТУВАЛЬНИКИ-АНКЕТИ

Допомагають одержати про людину будь-яку інформацію, яка не стосується її психологічних особливостей (наприклад, для одержання даних про історію її життя). Вони передбачають жорстко фіксований порядок, зміст і форму питань, чіткі вказівки форми відповідей. Відповіді можуть писатися самим піддослідним без участі психолога (заочне опитування) або в присутності експериментатора (пряме опитування). Анкетні опитування класифікуються передусім за змістом і конструкцією заданих запитань. Розрізняють анкети з відкритими запитаннями (піддослідний висловлюється у довільній формі), анкети із закритими питаннями (всі варіанти відповідей передбачені) та анкети з напівзакритими питаннями (відповідаючи, можна обрати відповідь з наведених або дати свій варіант). В анкетних опитуваннях часто комбінують усі варіанти: відкриті, напівзакриті. Це підвищує обґрунтованість та обсяг інформації. Серед опитувальників-анкет з психодіагностичною метою широко використовуються біографічні анкети, які надають інформацію про історію життя людини. Найчастіше запитання стосуються віку, стану здоров'я, сімейного стану, рівня і характеру освіти, спеціальних навичок, статусного руху та інших відносно об'єктивних показників. Вони допомагають зібрати інформацію, необхідну для вірогідної інтерпретації показників тестів. Про що може дізнатись психолог за допомогою анкет? Питання психолого-педагогічних анкет дають можливість одержати детальну інформацію про: - особистість і умови життя респондента (вік, освіту, професійну діяльність, сімейний стан та ін.); - прояви бажань, мотивів, прагнень суб'єкта, його поглядів, життєвої спрямованості, особливостей морального розвитку цінностей та ін.; - прояви поведінки учасника експерименту у різних життєвих ситуаціях (наприклад, особливості дитячо-батьківських стосунків у родині,

ПРОЕКТИВНІ ТЕХНІКИ

Ця група методик використовуються для діагностики особистості. Для них характерний глобальний підхід до оцінювання особистості, а не вияв окремих її рис. Найсуттєвішою ознакою проективних методик є використання в них невизначених стимулів, які піддослідний повинен сам доповнити, інтерпретувати, розвивати тощо. Так, піддослідним пропонується інтерпретувати зміст сюжетних малюнків, закінчити речення, давати тлумачення креслень тощо. На відміну від інтелектуальних тестів, відповіді на завдання проективних методик не можуть бути правильними або неправильними; можливий широкий діапазон різноманітних рішень. При цьому передбачається, що характер відповідей зумовлений особливостями особистості піддослідного, які мають «проекцію» на відповіді. Мета проективних методик замаскована, що зменшує можливість піддослідного давати такі відповіді, які дають змогу створити бажане уявлення про себе. Ці методики мають в основному індивідуальний характер і більшою мірою бувають предметними або бланковими. Психологічне вимірювання із застосуванням проектних методик здійснюється на основі інтерпретації результатів діяльності досліджуваного за допомогою слабо структурованого стимулювального матеріалу, який людина доповнює, проектуючи таким чином свою особистість. Існує кілька видів проективних методик: конститутивні, конструктивні, інтерпретаційні, катартичні, експресивні, імпресивні, адитивні, семантичні.

Експресивні проєктивні методики. Сутність їх полягає у створенні досліджуваним малюнків на вільну або задану тему: комплекс графічних тестів, створених на основі досліджень Г. Ріда і типології К. Юнга (1921); «Малюнок людини» (Ф. Гудінаф, 1926; модифікація Д. Харріса в 1963); «Малюнок сім'ї» (В. Вулф, 1947); тест «Дім - Дерево – Людина» (Дж. Бак, 1948); «Малюнок людини» (К. Маховер, 1949); тест «Дерево» (К. Кох, 1949); тест «Неіснуюча тварина».

Імпресивні проєктивні методики Ґрунтуються ці методики на виявленні переваги одних стимулів над іншими. До таких методик зараховують «Тест Сонді» і «Тест вибору кольору Люшера. Семантичні проєктивні методики Ці методики виявляють емоційне ставлення людини до досліджуваного об'єкта як вираз особистісного значення. До цієї групи належать: «Метод «класифікації» - «сортування» (Дж. Міллер, 1971); «Метод суб'єктивного шкалювання».

Конститутивні проєктивні методики Вони передбачають структурування, оформлення стимулів і надання їм певного значення. До конститутивних методик належать: «Словесний тест асоціації»; «Тест Роршаха» – проєктування особистості через бачення образів у нечітких чорнильних плямах; «Тест ранжування картин» – розташування картинок у певній послідовності і складання розповіді; тест «Словник» – дослідження індивідуального тезауруса і світогляду.

Конструктивні проєктивні методики. Ці методики спрямовані на створення з оформлених деталей осмисленого цілого, ними є: «Тест Світу» (М. Ловенфельд; «Q-класифікація» – дослідження уявлень про власне Я і оточуючих людей – сортування карток із рисами за близькістю до рис оцінюваного обличчя (В. Стефансон). Інтерпретаційні проєктивні методики досліджуваням пропонують прокоментувати будь-яку подію або ситуацію. До таких методик належать: «Тест тематичної аперцепції»; тест «Склади картину історію»; «Тест на інтуїцію» (Е. Френч, 1955); «Проективні картини Пікфорда» (Піккфорд, 1963); «Методика керованої проєкції» – дослідження особливостей самоставлення.

Адитивні проєктивні методика. Визначають вони техніку аналізу процесу завершення речення, розповіді, історії або ситуації, наприклад: «Методика малюнкових фрустрацій Розенцвейга»; «Інсайттест»; тест «Завершення речення»; «Багато-мірний малюнковий тест»; «Системний тест сім'ї»; «Формалізований тест фрустрацій».

Катартичні проєктивні методика Вони передбачають здійснення ігрової діяльності в організованих умовах. Однією із катартичних методик є психодрама Дж. Морено (1946). Прикладами таких методик є: "Відкрий себе через музику" (призначена для визначення того, як вперше прослуханий твір впливає на дитину, які почуття, емоції, переживання у неї викликає); "В гостях у казки " (дає змогу з'ясувати рівень досягнення катарсиса через створення учнями казки за прослуханою розповіддю); "Море гойдається - раз..." (призначена для визначення в учнів здатності "вживатися" у запропонований образ, проникати і осмислювати їх емоційний стан). Існують також такі варіанти катартичних методик, де досліджувані діють опосередковано, проєктуючи свої риси і реакції на предмети-замінники, зокрема "Тест ляльок" (А. Вольтман, 1851), де дітей просять розіграти з набором ляльок різні сцени (наприклад, сварку з братом) або спектакль на задану тему. Тест "Неіснуюча тварина" (М. Друкаревич), у якому пропонується намалювати невідоме людям звірятко, дає змогу оцінити особистість досліджуваного.

Психофізіологічні методики Окремий клас психодіагностичних методів становлять психофізіологічні методики, які діагностують природні особливості людини, зумовлені основними властивостями її нервової системи. За своєю формою більшість психофізіологічних методик є апаратними: використовуються електроенцефалографи та інша спеціальна апаратура. Використовуються також бланкові методики, особливо в шкільній психодіагностиці. Крім того, деякі методики можуть бути представлені в комп'ютерному варіанті. Як апаратні, так і бланкові методи мають індивідуальний характер бланкові методи мають індивідуальний характер. Вони характеризуються жорсткою регламентацією процедури обстеження (точне виконання інструкцій, певні способи надання стимульного матеріалу, невтручання дослідника в діяльність піддослідного тощо), стандартизація (наявність норм або інших критеріїв оцінки результатів), надійність і валідність. Ці методики допомагають збирати діагностичну інформацію у відносно короткі строки і в такому вигляді, який дає можливість кількісно і якісно порівнювати індивіда з іншими людьми. Стимульним матеріалом може бути набір картинок (методика ТАТ, РАТ) з незрозумілим сюжетом, який повинен проінтерпретувати випробовуваний, чи методика Роршаха з плямами – ось ці невизначені плями і є стимульним матеріалом. Адже усі ми різні, для одного – в плямах він побачить метелика, інший пістолет і т. д. Стимульним матеріалом може бути опитувач, на питання якого випробовуваний повинен відповісти. Отже, підсумовуючи, стимульний матеріал – це об'єкти живої і неживої природи, штучно створені об'єкти, їх зображення різної міри точності, кольору, слова, звуки і символи, які виступають завданнями психологічних тестів.

МАЛОФОРМАЛІЗОВАНІ МЕТОДИКИ

До малоформалізованих методик належать такі способи: • спостереження; • опитування; • аналіз продуктів діяльності.

Спостереження. Цей метод допомагає одержати широку інформацію про людину. Він є значущим тоді, коли не розроблені або невідомі стандартизовані процедури. При цьому досліднику для проведення спостереження не треба згоди або іншої форми участі тих, за ким ведеться спостереження. Дуже важливого значення набуває метод спостереження під час вивчення психологічних особливостей дітей, бо дитину досліджувати важче, ніж дорослу людину. Принципи спостереження: 1) максимально можлива фіксація об'єктивних зовнішніх проявів; 2) спостереження неперервного процесу, а не окремих його моментів; 3) вибірковість запису. Реєструються лише ті прояви, які є суттєвими для конкретного завдання дослідника.

Реймонд Кеттел (1957) так сформулював правила психологічного спостереження: 1) поведінка піддослідного повинна мати оцінку в різноманітних ситуаціях (у школі або на роботі, у громадських місцях) і у різних рольових позиціях (учня, робітника, батька, сина, друга та ін.), тому психолог повинен проводити з піддослідним щоденно певну кількість часу протягом 2-3 місяців; 2) попередньо потрібно визначати риси особистості або особливості поведінки, які потрібно оцінити; 3) експериментатор повинен бути попередньо натренованим у подібному оцінюванні; 4) спостереження повинне бути безстороннім; 5) оцінювати одного піддослідного повинні не менше 10 спостерігачів, і підсумкова оцінка повинна становити середнє з їх спостережень, при цьому судження кожного повинне бути незалежним.

ОПИТУВАННЯ.

Це метод збору первісних даних на основі вербальної комунікації. Він, за умови виконання певних правил, дає змогу одержати не менш надійну інформацію, ніж у спостереженнях: про події минулого і сучасного; про стійкі нахили, мотиви тих чи інших учинків; про суб'єктивні стани.

Методи опитування різні за формою і характером організації. Вони можуть проводитись усно або письмово, індивідуально або в групі, раз або багатократно. Запитання можуть формулюватися у прямій формі (відповідь треба розуміти в тому сенсі, який вкладав в нього піддослідний) і непрямій (відповідь передбачає розшифровування в іншому, прихованому від піддослідного змісту). Вони можуть мати відкритий або закритий характер. Одним з найрозповсюдженіших видів опитування є інтерв'ю.

Інтерв'ю – це бесіда, яка проводиться за певним планом та передбачає прямий контакт інтерв'юера з респондентом. За формою воно буває:

вільне (бесіда без певної деталізації питань, але за загальною програмою: чітка стратегія в загальних рисах, а тактика вільна);

стандартизоване (здійснюється детальна розробка всієї процедури, зокрема, загальний план бесіди, послідовність запитань, варіанти можливих відповідей: чітка стратегія і тактика)

частково стандартизоване (чітка стратегія, а тактика вільніша). Діагностичній меті найбільше відповідає стандартизована форма інтерв'ю: вона дає можливість одержати порівняльні дані у різних піддослідних, обмежує і вплив сторонніх подразників, дає змогу повною мірою і в потрібній послідовності «відпрацювати» усі питання.